

Отримано: 24 лютого 2014 р.*Прорецензовано:* 10 березня 2014 р.*Прийнято до друку:* 24 квітня 2014 р.

Борейко В. І. Вплив змін у промисловому комплексі на розвиток економіки України / В. І. Борейко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: збірник наукових праць / ред. кол.: І. Д. Пасічник, О. І. Дем'янчук. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – Випуск 25. – С. 4–8.

УДК 338.242

JEL Classification: O47

Борейко Володимир Іванович,*доктор економічних наук, проректор з наукової роботи**Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука*

ВПЛИВ ЗМІН У ПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ НА РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

У статті досліджено погляди відомих вітчизняних вчених на роль промисловості та сфери послуг у розвитку національної економіки; проведено аналіз структурних змін, які відбулися в національному господарстві в останні десятиліття, та їх впливу на розвиток економіки України; обґрунтовано, що на нинішньому етапі динамічний розвиток економіки значно залежить від функціонування сфери послуг та інформаційних технологій, однак, базою для їх використання є високотехнологічний промисловий комплекс країни; розроблено пропозиції для удосконалення промислової політики України.

Ключові слова: національна економіка, промисловий комплекс, структурні зміни, сфера послуг, інформаційні технології.

Борейко Владимир Иванович,*доктор экономических наук, проректор по научной работе**Международного экономико-гуманитарного университета имени академика Степана Демьянчука*

ВЛИЯНИЕ ИЗМЕНЕНИЙ В ПРОМЫШЛЕННОМ КОМПЛЕКСЕ НА РАЗВИТИЕ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

В статье исследованы взгляды известных отечественных ученых на роль промышленности и сферы услуг в развитии национальной экономики; проведен анализ структурных изменений, которые произошли в национальном хозяйстве в последние десятилетия, и их влияния на развитие экономики Украины; обосновано, что на нынешнем этапе динамичное развитие экономики в значительной степени зависит от функционирования сферы услуг и информационных технологий, однако базой для их использования является высокотехнологичный промышленный комплекс страны; разработаны предложения по совершенствованию промышленной политики Украины.

Ключевые слова: национальная экономика, промышленный комплекс, структурные изменения, сфера услуг, информационные технологии.

Volodymyr Boreiko,*PhD in Economics, Vice-rector for Science of Economics
and International Humanitarian University named after S. Dem'ianchuk*

EFFECT OF CHANGES IN THE INDUSTRIAL COMPLEX ON THE ECONOMY UKRAINE

In the article the looks of the famous local scientists on the role of industry and service sectors in development the national economic are researched; the analysis of the structural changes that have taken place in the national economy in recent decades, and their impact on the economy of Ukraine is held; it is proved, that at the current stage, dynamic development of the economy largely depends from operation of sphere of services and of information technology, however, the basis for their use is a high-tech industrial complex; the suggestions for improvement of Industrial Policy of Ukraine are developed.

Keywords: national economy, industry, structural changes, services, information technology.

Постановка проблеми. Сьогодні в західній науковій літературі обґрунтовується теза про швидкий перехід промислово розвинутих країн світу до постіндустріальної економіки, тобто такої економіки, в якій провідне місце займають сфера послуг та інформаційні технології. Такі висновки вчених побудовані та тому факті, що в теперішньому валовому внутрішньому продукті (ВВП) багатьох країн – світових лідерів все більша частка припадає на сферу послуг. При цьому в галузях розробки та реалізації наукових проєктів і високих технологій, надання освітніх послуг та задоволення соціально-побутових, інформаційних, культурних і рекреаційно-оздоровчих потреб населення задіяна значна частина працездатних громадян цих країн.

Зазначене зумовило намагання окремих відомих вітчизняних економістів обґрунтувати необхідність для України надати перевагу розвитку сфери послуг та інформаційних технологій перед відновленням вітчизняного промислового комплексу. Тому дослідження питання ролі промисловості в національній економіці та наскільки Україні під силу реалізувати постіндустріальний напрям свого розвитку набуває нині особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Постійні потрясіння, які Україна переживає протягом двох останніх десятиліть, спонукають вітчизняних вчених до пошуку оптимальних шляхів розвитку національної економіки. Цим проблемам присвятили свої роботи О. Амоша, А. Гальчинський, В. Геєць, А. Гош, А. Гриценко, В. Мамутов, В. Новицький, Б. Пасхавер, О. Плотніков, В. Семеновенко, А. Соколовська, А. Філіпенко, М. Чумаченко, А. Чухно та ін.

При чому основні дискусії в українській науковій літературі тривають навколо питання, якій концепції економічного розвитку (кейнсіанській чи монетарній) наша країна повинна надати перевагу та яку роль у регулюванні взаємовідносин між суб'єктами господарювання повинна відігравати держава. Однак окремі вчені зосереджують увагу на дослідженні ролі певних галузей у розвитку національної економіки та необхідності її структурної трансформації.

Проте результати розвитку України за два останні десятиліття свідчать, що структурні зміни в її економіці відбуваються швидше хаотично, ніж відповідно до чітко розробленої стратегії. Зазначене визначило необхідність та актуальність цього дослідження.

Мета і завдання дослідження. Метою нашої статті визначено дослідження наукових поглядів на майбутній розвиток економік країн, оцінка структурних змін у вітчизняному господарстві в цілому і промислового комплексу та розроблення пропозицій для удосконалення економічної політики України.

Відповідно до визначеної мети в статті реалізуються такі **завдання**:

- дослідження поглядів вчених на роль промисловості та сфери послуг у розвитку національної економіки;
- проведення аналізу структурних змін, які відбулися в національному господарстві, та їх впливу на розвиток економіки України;
- розроблення пропозицій для удосконалення промислової політики України.

Виклад основного матеріалу. Стрімкий розвиток в останні десятиліття інформаційних технологій та глобалізації в зв'язку з цим світової економіки, спонукає окремих вчених до висновку, що саме вони та сфера послуг визначають перспективи розвитку провідних країн світу. Однак варто зазначити, що інформаційні технології можна тільки тоді ефективно використовувати, коли в країні сформована потужна промислова база.

На початку трансформаційних перетворень у дев'яності роки XX століття Україна володіла потужним промисловим комплексом, який створював більше 60% національного ВВП. Проте за двадцять наступних років його частка у ВВП України суттєво зменшилася. Це відбулося через різке зниження виробництва військово-промислової продукції, автомобільної та сільськогосподарської техніки, металообробного обладнання, побутової, електротехнічної та електронної техніки, продукції хімічної, нафтохімічної та легкої промисловості. При цьому більша частина української промислової продукції була витіснена з вітчизняного ринку зарубіжними аналогами.

За таких умов постає питання: чи потрібно і чи може Україна відновити попередню роль вітчизняного промислового комплексу в національному господарстві? Щодо відповіді на це питання, то тут думки вчених відрізняються.

Наприклад, академік НАН України В. Геєць, аналізуючи посткризові перспективи і проблеми розвитку економіки України, підтримує дії українського уряду з реалізації інвестиційних проектів саме в промисловості, наголошуючи, що це зумовлено тим, що: «...продуктивність праці одного працівника в Україні є однією з найнижчих навіть серед країн Східної Європи ...» [1, с. 11].

При цьому вчений зазначає: «Оскільки в період 2006–2008 рр. українські товаровиробники втратили 9% внутрішнього ринку переробної промисловості, що має значно вищу вартість, потрібно надати їм можливість хоч би повернути втрачене» [1, с. 11]. Однак варто зазначити, що ще краще було б, якби українська промисловість змогла відновити ту частку, яку вона займала на вітчизняному ринку на початку дев'яностих років XX століття. Це дозволило б створити десятки, а то й сотні тисяч нових робочих місць.

Щодо цього питання, аналогічну позицію займає В. П. Кудряшов, на думку якого: «В Україні гостро стоїть завдання досягнення економічного зростання випереджальними порівняно з розвинутими країнами темпами, адже нині простежується значне технічне й технологічне відставання нашої країни від держав зі сталою ринковою економікою. Сподівання на те, що недостатньо регламентований перехід до

ринкових відносин поліпшить інноваційну діяльність вітчизняних підприємств, не виправдалися. Вирішення окреслених завдань передбачає формування розвинутого господарського комплексу з високою конкурентоспроможністю вітчизняних підприємств, зміцнення їх позицій як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках» [2, с. 42].

В. Оскольський наголошує, що: «У цьому плані перспективними для України залишаються такі високотехнологічні конкурентоспроможні виробництва, як літакобудування, ракетно-космічна галузь, суднобудування, танкобудування, приладобудування, створення електронно-оптичних виробів, навігаційних приладів, радіотехнічних систем, турбобудування тощо [3, с. 7].

Однак інша група відомих українських вчених вважає, що відновити ту частку, яку вітчизняний промисловий комплекс займав у національній економіці на початку дев'яностих років XX століття, Україні не вдасться. Тому їй необхідно зосередитися на стимулюванні інтенсивного розвитку сфери послуг. Так, В. Новицький, зазначаючи, що «ключова складова лідерства» США забезпечується у сфері інформативно-комунікативних технологій, наголошує, що «якщо у світі в цілому частка цього сектора в економіці становить близько 4%, то у США – відповідно 8%» [4, с. 10].

Це дозволило вченому дійти висновку, що «...механізмом здобуття конкурентних переваг є пріоритетний розвиток інформаційно-мистецьких виробництв з відповідною спеціалізацією у системі міжнародного поділу праці. Останнє означає не що інше, як ефект визнання міжнародним ринком соціальних витрат і соціального статусу населення країни («закладання» до ціни товару витрат на освіту, науку, навіть медичне обслуговування та соціальне страхування, які в умовах інформаційно більш розвинутої економіки перебувають на значно вищому рівні» та обґрунтувати, що «...тільки негайна переорієнтація на науково виважені програмно-цільові підходи до розвитку національної економіки може розглядатися як засіб протидії деградації, подальшому руйнуванню соціально-економічного та технологічного потенціалу нашої держави» [4, с. 13–14].

На думку А. Гриценка: «В індустріальній економіці матеріальною основою для періодичності криз виступає зміна основного капіталу. Але сучасна економіка значною мірою є постіндустріальною» [5, с. 42].

На підвищенні ролі сфери послуг у сучасних економіках промислово розвинутих країн наголошує А. Чухно: «У постіндустріальну добу панівною стає сфера послуг, тобто нематеріальне виробництво. Так, у США в цій сфері створюється 79% ВВП, а в матеріальному виробництві (потужна промисловість і розвинуте сільське господарство) – лише 21%. Це означає, що результатом виробництва є не стільки матеріальні речі – товари, скільки послуги, зростаюча частина яких має нематеріальний характер» [6, с. 12].

Однак, чи може і чи повинна Україна орієнтуватися на такі показники?

На початку 90-х років XX століття валова додана вартість промисловості України в загальному обсязі національної економіки становила 36,0%, а частка продукції випущеної промисловим комплексом – становила 50,7% у загальному обсязі продукції виробленої в Україні. Натомість у 2012 році ці показники знизилися, відповідно, до 26,6 та 44,8% (табл. 1).

Таблиця 1*
Промисловість України в національній економіці, %

Показники	Роки						
	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012
Валова додана вартість промисловості в загальному обсязі доданої вартості	36,0	34,6	31,4	30,9	27,2	26,7	26,6
Випуск промислової продукції в загальному обсязі випуску	50,7	47,4	47,0	47,8	43,2	43,9	44,8

* Складено за даними [7]

На перший погляд, зниження цих показників хоча і відбулося, проте воно не є катастрофічним. Однак за цей період відбулися значні структурні зміни у продукції, яка вироблялася промисловістю. Так, за двадцять два аналізовані роки частка добувної промисловості в загальному обсязі виробленої в Україні промислової продукції зросла з 5,7 до 11,4%, або в 2 рази. За цей же період в 1,6 раза зросла в промисловості частка металургійної продукції та в 7,4 – електроенергетики. Натомість частка машинобудування зменшилася з 30,7 до 11,1 %, або в 2,8 раза. Також у 15,4 раза за цей період знизилася частка у промисловому комплексі продукції легкої промисловості (табл. 2).

Таблиця 2*
Частка продукції галузей промислового комплексу України, %

Галузі	Роки						
	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012
Виробництво та розподіл електроенергії, газу та води**	3,2	11,4	12,1	15,9	21,3	22,7	23,8
Добувна промисловість***	5,7	11,2	10,1	8,3	10,1	11,0	11,4
Металургійне виробництво і виробництво готових металевих виробів****	11,0	19,9	27,4	22,1	18,8	18,1	17,5
Хімічна і нафтохімічна промисловість	6,0	6,9	5,7	6,4	5,8	6,7	7,3
Машинобудування*****	30,7	17,0	13,4	12,7	10,9	11,6	11,1
Легка промисловість	10,6	4,4	1,6	1,1	0,8	0,7	0,7
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів*****	18,6	17,1	16,8	16,3	18,1	16,6	17,2

* Складено за даними [7]

(У 1990-х та 1995-х роках – **Продукція електроенергетики; ***Паливна промисловість; ****Чорна металургія; *****Машинобудування і металообробка; *****Харчова промисловість).

Отже, протягом двох останніх десятиліть Україна значно зменшила виробництво трудомісткої продукції машинобудування та легкої галузі, в яких працювали мільйони працівників. Водночас збільшилось виробництво з низьким ступенем переробки, продукції добувної промисловості, металургії, готових металевих виробів, хімічної та нафтохімічної промисловості, а також виробництво та розподіл електроенергії, газу та води.

Можемо підсумувати, що в Україні: «Неефективною залишається галузева структура промислового виробництва. Більше як 2/3 загального обсягу промислової продукції припадає на галузі, що виробляють сировину, матеріали та енергетичні ресурси, тобто продукція проміжного споживання, яка до того ж має високу енерго- і матеріаломісткість і низьку ефективність щодо створення валової доданої вартості» [8, с. 6–7].

Зазначені структурні зміни в промисловому комплексі України спричинилися до значного зростання безробіття та масового виїзду українців в пошуку роботи до інших країн. І хоча за цей час в Україні сформувався малий бізнес, на підприємствах якого в 2012 році працювало 2 млн працівників, або 26,6% від загальної кількості працівників, які працювали на всіх українських підприємствах, це не дозволило компенсувати зменшення загальної кількості зайнятого в національній економіці населення з 25419 тис. чол. у 1990 році до 20354 тис. чол. у 2012 році, або на 5 млн чол. за 22 роки [7].

За період з 1990 до 2012 року кількість зайнятого населення в промисловості України зменшилася на 4,5 млрд чол., сільському господарстві – 1,5 млрд чол., будівництві – 1,5 млрд чол., а разом на 7,5 млрд чол. Натомість у торгівлі, ремонті автомобілів та побутових виробів, діяльності готелів та ресторанів кількість працюючих зросла на 2,0 млрд чол., у фінансовій сфері – 0,2 млрд чол., в операціях з нерухомим майном, оренді, інжинірингу та наданні послуг підприємцям – 1,2 млрд чол., а разом на 3,4 млрд чол. До того ж за цей час кількість працюючих на транспорті та зв'язку зменшилася на 0,4 млрд. грн. Водночас на 1,5 млрд чол. зменшилася кількість працюючих у сфері освіти, охорони здоров'я та надання соціальної допомоги та на 0,7 млрд чол. зросла кількість державних управлінців (табл. 3).

Таблиця 3*
Кількість населення, зайнятого в національній економіці України, млрд. чол.

Показники	Роки						
	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012
Всього	25,4	23,0	20,2	20,7	20,3	20,3	20,4
Промисловість	7,8	6,3	4,6	4,1	3,5	3,4	3,3
Сільське та лісове господарство	5,0	4,8	4,3	4,0	3,1	3,4	3,5
Будівництво	2,4	1,6	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9
Транспорт і зв'язок	1,8	1,5	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4
Торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку. Діяльність готелів та ресторанів	2,9	2,4	3,1	4,2	4,8	4,9	4,9

Фінансова діяльність	0,1	0,2	0,2	0,2	0,3	0,4	0,3
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг, надання послуг підприємцям	-	-	0,8	1,0	1,2	1,2	1,2
Освіта, охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	4,5	4,2	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0
Державне управління	0,4	0,7	1,2	1,0	1,2	1,1	1,1

* Складено за даними [7]

У цілому ж за двадцять два роки кількість населення, зайнятого у сфері послуг, в Україні зросла на 2,2 млрд чол., що значно менше, ніж було втрачено робочих місць у виробничій сфері – 7,5 млрд.

Висновки. Отже, проведений вище аналіз структурних змін у національній економіці та їх впливу на соціально-економічний розвиток України і зайнятість населення дозволяє стверджувати, що наша країна не змогла настільки розвинути сферу послуг, щоб компенсувати втрату робочих місць у виробництві. Та це і неможливо зробити, оскільки передумовою розвитку сфери послуг є успішно працюючі промисловість, сільське господарство та будівництво, а також високі доходи населення, яких вона повинна обслуговувати.

Тому для забезпечення динамічного розвитку національної економіки Україні необхідно створити умови для відродження промислового комплексу країни. При цьому пріоритет потрібно надати високотехнологічним галузям: виробництву космічної, авіаційної, судноплавної, автомобільної та іншої техніки.

Для цього всі машинобудівні підприємства потрібно на десять років звільнити від сплати ними податку на прибуток підприємств (для окремих з них чинним Податковим кодексом України таке звільнення передбачено на період до 1 січня 2020 року). Крім цього, за рахунок державних коштів, такі підприємства необхідно забезпечити безвідсотковими кредитними ресурсам для закупки ними новітньої техніки та впровадження інноваційних технологій. До того ж необхідно розробити й реалізувати програму освоєння виробництва в Україні всієї техніки, яка сьогодні імпортується.

Реалізація зазначених заходів сприятиме розвитку, поряд із великими підприємствами, малого та середнього бізнесу, а також сфери послуг, а також соціально-економічному розвитку національної економіки.

Література:

1. Гуєць В. М. Посткризові перспективи та проблеми розвитку економіки України й Росії (макроекономічний спектр) / В. М. Геєць // Фінанси України. – 2011. – № 3. – С. 3–18.
2. Кудряшов В. П. Державна підтримка економічного зростання в Україні / В. П. Кудряшов // Фінанси України. – 2008. – № 9. – С. 42–53.
3. Оскольський В. Про перспективи становлення конкурентоспроможної регіональної економіки / В. Оскольський // Економіка України. – 2007. – № 12. – С. 4–11.
4. Новицький В. Регулятивні стратегії відкритих економічних систем і глобальна конкуренція за ресурси / В. Новицький // Економіка України. – 2007. – № 7. – С. 4–14.
5. Гриценко А. Глобальна криза як форма сучасної фінансово-економічної динаміки / А. Гриценко // Економіка України. – 2010. – № 4. – С. 37–46.
6. Чухно А. Сучасна фінансово-економічна криза: природа, шляхи і методи її подолання / А. Чухно // Економіка України. – 2010. – № 1. – С. 4–18.
7. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Якубовський М. Концептуальні основи стратегії розвитку промисловості України на період до 2017 року / М. Якубовський, В. Новицький, Ю. Кіндзерський // Економіка України. – 2007. – № 11. – С. 4–20.